

Redstu yiddish? (Govoriš jidiš?)

mag. Sonja Slana, profesorica angleščine in nemščine,
Srednja zdravstvena šola Murska Sobota

Da bi obeležili evropski dan judovske kulture, smo na šoli organizirali predavanja na temo Judje in njihov jezik in dijake vključili v glasbene ali jezikovne delavnice. V glasbenih delavnicah smo spoznavali glasbeno tradicijo klezmerja, v jezikovnih pa smo se seznanjali z jezikom aškenazijskih Judov. Poudarek je bil na razumevanju pisnih tekstov v jeziku, ki ga dijaki niso poznali. Pri tem so si pomagali z znanjem drugih tujih jezikov, hkrati pa smo jih spodbujali k uporabi različnih bralnih strategij medjezikovnega sporazumevanja. Po dveh izpeljanih jezikovnih delavnicah ugotavljamo, da so dijaki bralne strategije medjezikovnega razumevanja, ki so jih razvili v prvi delavnici, znali samostojno uporabiti v drugi delavnici, kar nakazuje, da so zmožni prenosa in poglobljanja strategij medjezikovnega sporazumevanja.

Nastop dijakov na predstavništvu Evropske komisije v Ljubljani

Medjezikovno sporazumevanje

Ideja medjezikovnega razumevanja, da razumemo jezik, ki se ga formalno nismo učili, je izredno privlačna. Z učenjem enega germanskega (ali pa romanskega, slovanskega) jezika se posredno učimo še drugega sorodnega jezika. Večjezikovna didaktika se v zadnjem času poglobljeno ukvarja s konceptom medjezikovnega razumevanja. Osnovni namen večjezikovne didaktike je spodbuditi učenca k uporabi obstoječega jezikovnega znanja pri učenju drugih jezikov (Bär 2004). Naš cilj ni, da bi se naučili tuj jezik do nivoja naravnega govorca, temveč da posredujemo sposobnosti in znanja, ki učencu omogočijo, da se z jezikom lažje spopriema in ga spoznava. Didaktični pristopi k medjezikovnemu razumevanju predvidevajo, rezultati raziskav pa tudi potrjujejo (Golubović 2016 v Pirih Svetina in dr. 2016), da lahko pouk oz. poučevanje in opozarjanje na podobnosti med jeziki olajša pridobivanje zmožnosti medjezikovnega razumevanja.

Pristop medjezikovnega razumevanja za razliko od tradicionalnega poučevanja tujih jezikov ne uči jezikovnih struktur. Opira se na raznolike podobnosti jezikov znotraj sorodnih ali bližnjih jezikov in poskuša preko ozaveščanja podobnosti premostiti razlike na individualnem nivoju govorca. Didaktični pristop medjezikovnega razumevanja lahko dopolni klasični pouk tujih jezikov ter pozitivno priznava jezikovno-kulturno raznolikost oziroma živeto večjezičnost.

Ker je bil poudarek jezikovnih delavnic, ki smo jih izpeljali na šoli, predvsem na razumevanju pisnih tekstov, se v svojem prispevku opiram na definicijo Marxa (2012), ki meni, da je medjezikovno razumevanje sporazumevalna praksa, pri kateri oseba izkoristi svoje obstoječe jezikovno znanje za razumevanje neznanih jezikov v pisni obliki. Pri tem je produktivna uporaba ciljnega jezika izključena. Izboljšajo se receptivne zmožnosti, ki so ključne za branje in razumevanje besedil v jeziku, ki ga ne govorimo.

Uporaba bralnih strategij pri medjezikovnem sporazumevanju

Uspešno branje v tujem jeziku, ki se ga formalno nismo učili, zahteva uporabo strategij, pri čemer je treba uporabiti znanje z različnih področij. Za dekodiranje teksta v za nas tujem jeziku lahko uporabimo vse vrste znanj. Jezikov se namreč ne učimo izolirano in ločeno, ampak iščemo podobnosti med njimi in poskušamo nove podatke o jeziku navezati na že znano. Predznanje o besedilu nam pomaga, da tekst bolje razumemo, hkrati pa razvijemo pričakovanja glede namena in vsebine teksta. Prav tako lahko naslov teksta aktivira naše splošno znanje o svetu. To znanje je pomembno za razumevanje s sklepanjem. Castagne (2004 v di Laurea 2014) našteva primere semantičnega sklepanja, kjer ostali elementi v besedilu pomagajo bralcu, da pripiše neznanim besedam semantični pomen. Poznavanje osebkov in predmeta v stavku lahko bralcu pomaga pri sklepanju o glagolu in obratno. Poznavanje pridevnika mu pomaga pri sklepanju o samostalniku in obratno. V jezikovnih delavnicah, ki smo jih izpeljali, smo med drugim tudi preverjali, kako uspešni so bili dijaki pri branju besedil v neznanem jeziku in katere bralne strategije so uporabili.

Primer prakse

Ena izmed dejavnosti, ki je bila ponujena dijakom, je bila jezikovna delavnica, kjer so dijaki dobili besedila, napisana v jidišu, še preden so se preko predavanja našega gosta seznanili s povsem novim jezikom, za katerega niso vedeli, da sploh obstaja. Besedilo, ki so ga dobili, je bila rusko-judovska pesem Tumbalalaika v jidišu. Dijaki o ozadju pesmi niso imeli nobenih informacij, prav tako tudi ne o jeziku. Ko so besedilo prebrali, so poročali, da ga niso razumeli.

Sledilo je predavanje gospoda mag. Ferija Kuzmiča na temo Jezik, ki ga govorijo Judje. Dijake smo najprej seznanili s kulturo Judov, s poudarkom na prekmurskih Judih, ter z jezikom, ki so ga govorili. Za Jude je bila značilna visoka pismenost in znanje jezikov. Praviloma se prvi pogovorni jezik ni razlikoval od okolice, v kateri so živeli. Judje na Slovenskem so govorili nemško, madžarsko in slovensko.

Jidiš je postal splošen pogovorni jezik aškenazijskih Judov v 19. stoletju, a so jidiš govorili tudi nekateri posamezniki v Prekmurju. Jidiš (dobesedno »judovski«) je različica stare visoke nemščine s hebrejskimi koreninami. Govorijo ga judovske skupnosti po svetu. Danes se govori le še izključno v ultraortodoksnih četrtih Jeruzalema oziroma nekaterih drugih krajih v Izraelu in predvsem tudi v judovskih četrtih v ZDA. Nekdanji jidiš zato goji le še peščica entuziastov in profesorjev s hebrejske univerze v Jeruzalemu, ki poskuša z organi-

ziranjem poletnih tečajev tega jezika na prostoru vzhodne Evrope in v sosednji Avstriji spet zbuditi zanimanje zanj.

Jidiš je izjemno lep, poetičen jezik. Zanimivo je dejstvo, da sploh ne pozna surovih vojaških izrazov in je doživel vrhunec ne le v vzhodnoevropski in zahodnoevropski religiozni, temveč predvsem tudi v posvetni literaturi, kot npr. v delih Isaaca Bashevisa Singerja, Isaaca Peretza idr.

Isaac Bashevis Singer je judovsko-ameriški pisatelj, Nobelov nagradjenec leta 1978. V svojem govoru je ob prejemu Nobelove nagrade dejal: »Jidiš še ni izrekel svoje zadnje besede; je moder, ponižen jezik nas vseh, prisposodba od strahu prežetega in upajočega človeštva.«

Za razliko od drugih germanskih jezikov, ki uporabljajo latinico, se jidiš zapisuje s hebrejsko pisavo. Za fonetično transkripcijo jidiša v latinico se uporablja fonetična pisava YIVO, ki se opira na angleški način pisanja. Črka װ se po YIVO transkripciji zapisuje kot **sh**, medtem ko jo v nemško govorečem prostoru zapisujemo kot **sch**.

V delavnicah dijakom nismo posredovali izvirnih besedil v hebrejščini, temveč besedila, transliterirana v latinično pisavo, in jim s tem bistveno olajšali razumevanje jidiša. Besedil, zapisanih v hebrejščini, dijaki ne bi razumeli. Golubović (2016 v Pirih Svetina idr. 2016) ugotavlja, da so si jeziki iste jezikovne družine, če se zapisujejo z drugačnim črkopisom, avtomatično bolj oddaljeni od jezikov iste jezikovne družine, ki se zapisujejo z enakim črkopisom.

זאג ניט קיינמאל, אז דו גייסט דעם לעצטן וועג...

...gew ntzel med tsjeg ud sa ,lomnjek tin gos

sog nit kejnml, as du geist dem leztn weg...

Kako deluje jidiš (Breuer 2013)

Po predavanju smo dijake vključili v jezikovno delavnico. Tokrat so bili že seznanjeni z jidišem. Ponovno so dobili besedilo pesmi Tumbalalaika v jidišu. Pred drugim branjem smo jim povedali, da gre v pesmi za dvogovor med dekletom in fantom. Ko smo dodali še zvok in dijakom omogočili, da so pesem slišali zapeto, jim je to bistveno olajšalo razumevanje besedila. Lutjeharms (2007 v di Laurea, 2014) meni, da se pri običajnem bralnem razumevanju aktivirajo tako

pravopisne kot fonološke značilnosti, ko preberemo besedo. Če dodamo še pravilno izgovorjavo, to lahko doprinese k bralnemu razumevanju. Pravilna izgovorjava lahko učenca spomni na besedo, ki jo pozna iz materinščine ali drugega tujega jezika.

Pri drugem branju besedila so dijaki slišali pesem zapeto. Najprej smo izbrali besede, ki so fonetično podobne besedam v nemščini. Dijaki so opazili veliko besed, ki so sorodne nemščini, a se pišejo ali izgovarjajo drugače. Prepoznali so tudi določene besedne vrste, in sicer pri naslednjih besedah: shteyt, nacht, nemen, meydl, fregen, vaksn, regn, darfstu, brenen, shteyn, narisher, kon, veynen. Pri razumevanju s sklepanjem jim je pomagalo prepoznavanje besednih vrst in tudi poznavanje ozadja pesmi ter seveda jezikovno znanje, ki so si ga pridobili z učenjem tujih jezikov. Pri razumevanju besedila s sklepanjem so poročali, da so si pomagali z naslednjimi strategijami: z iskanjem podobnosti med jezikoma, v našem primeru jidiša in nemščine, s sklepanjem s pomočjo drugih besed, z iskanjem določene besede še v drugih povedih ter iskanjem glagolov v besedilu.

Shteyt a bocher, shteyt un tracht,
tracht un tracht a gantze nacht.
Vemen tsu nemen un nit far shemen,
vemen tsu nemen un nit far shemen.

Steht ein Bursche, steht und denkt
Und denkt und denkt die ganze Nacht.
Wen zu nehmen und nicht verschemen?
Wen zu nehmen und nicht verschemen?

Odlomek besedila pesmi Tumbalalaika v jidišu in nemščini

Dijake smo vključili tudi v glasbeno delavnico, kjer so spoznavali klezmer – glasbeno tradicijo aškenazijskih Judov. Stil glasbe je prepoznaven po značilnih izraznih melodijah, ki spominjajo na človeške glasove, smeh in jok. Klezmer se je med jidiš govorečimi Judi ohranil vse do danes; posamezniku ponuja močno čustveno doživljanje in glasbeno prvinskost. Dijaki so poslušali pesem v jidišu "Der Rebe Elimelech". Spoznali so, da se tudi v Sloveniji igra klezmer, in sicer klezmer šansonjerke Vite Mavrič. Zbrali smo skupino glasbeno nadarjenih dijakov, ki so se naučili nekaj pesmi v jidišu in jih predstavili ostalim dijakom in gostom na prireditvi ob evropskem dnevu jezikov v Ljubljani ter na Noči knjige.

V drugi jezikovni delavnici, ki smo jo izpeljali čez nekaj dni, smo dijake seznanili z besedilom znane pesmi v jidišu Bei Mir Bistu Shein, za katero je besedilo napisal Jacob Jacobs, uglasbil pa ga je Sholom Se-

cunda leta 1932 za komični muzikal Men Ken Lebn Nor Men Lost Nish (Lahko živiš, a ti ne pustijo). Pesem je dialog dveh zaljubljenecv in je bila dijakom znana, saj smo jim predstavili tematiko. Dijaki so glede na že znane podatke o pesmi odkrivali izrazna sredstva v jidišu. Ker so za sabo že imeli izkušnjo medjezikovnega sporazumevanja, so se samostojno lotili dela z besedilom in ga v grobem prevedli s pomočjo strategij, ki so jih uporabili v prvi delavnici. Tokrat jim za lažje razumevanje ni bilo treba dodati zvoka; nekateri so celo poročali, da bi jih poslušanje pesmi zgolj zmotilo pri razumevanju s sklepanjem.

Sklep

Jezikovne in glasbene delavnice so pri dijakih vzbudile zanimanje za jidiš, klezmer in kulturno dediščino Judov v Prekmurju. Po dveh izpeljanih jezikovnih delavnicah v različnih časovnih obdobjih ugotovljamo, da so dijaki strategije bralnega medjezikovnega razumevanja, ki so jih razvili v prvi delavnici, uporabili v drugi in postali drznejši in samostojnejši pri ukvarjanju z jezikom.

Medjezikovno razumevanje poveča posameznikovo motivacijo, kajti z uporabo strategij medjezikovnega sporazumevanja tuj jezik nenadoma postane bolj domač, kot je bralec sprva mislil. Naš didaktični pristop potrjuje, da opozarjanje na podobnosti med jeziki in spodbujanje bralnih strategij medjezikovnega razumevanja olajša pridobivanje zmožnosti medjezikovnega sporazumevanja. Gre za prakso, ki se jo da naučiti.

Z dejavnostmi, ki smo jih organizirali, smo dijake seznanili z ogroženim jezikom, senzibilizirali medjezikovno sporazumevanje, se zavzeli za bogato jezikovno in kulturno raznolikost v Evropi, ki jo je treba ohraniti in spodbujati, predvsem pa smo spoznali bogato kulturno dediščino aškenazijskih Judov ter Judov v Prekmurju. Delavnice smo zaključili z mislimi judovske pesnice Rajzel Zychlinski, ki pravi, da besede jidiša ostajajo, brenčijo po prostoru, ko smo jih enkrat spustili v prostor – kot duhovi prihajajo in odhajajo, neopazno, molče, noč za nočjo.

Viri in literatura

- Bär, M. (2004): *Europäische Mehrsprachigkeit durch rezepitive Kompetenzen: Konsequenzen für Sprach- und Bildungspolitik*. Aachen: Shaker Verlag.
- Breuer, A. (2013): *Wie funktioniert Jiddisch? Kulturblog für Weltliteratur & Straßenpoesie*. Pridobljeno s svetovnega spleta 21. 8. 2016: <https://danares.wordpress.com/2013/06/01/%D7%A0%D7%99%D7%A6%D7%9C%D7%A2%D7%9A-wie-funktioniert-jiddisch/>
- Di Laurea, T. (2014): *Intercomprehension between two unrelated languages*. Objavljena magistrska naloga, Università Ca'Foscari Venezia. Pridobljeno s svetovnega spleta 28. 1. 2018: <http://dSPACE.unive.it/bitstream/handle/10579/5431/982159-1182809.pdf?sequence=2>
- Marx, N. (2012): *Reading across the Germanic languages: Is equal access just wishful thinking?* *International Journal of Bilingualism*, 16 (4), 467–483.
- Pirih Svetina, N., Perko, G., Pognan, P., Schalmberger Brezar, M. (2016): *Ko vsak uporablja svoj lastni jezik in razume svojega sogovorca*. *Vestnik za tuje jezike*, letnik 8, številka 1, str. 99–111.